

ARŞALUYS KÜREĞ TER-NAZARETYAN'IN ANLATTIKLARI
(1905, BABERD, LUSONK K. DOĞUMLU)

Başımdan neler geçti biliyor musun? Ben o köpeklerin elinden zar zor kurtuldum. Ben 1905'te Bayburt'un (Baberd) Lusonk Köyü'nde doğdum. Büyükbabam Ter Nazaret çok zengindi. Ben tarlada doğdum. Annemin adı Ağavni'ydi, babamın adı Küreğ, erkek kardeşlerimin adları Misak ve Hakob, kız kardeşlerimin isimleri ise Varduhi ve Turfanda'ydı. Bizim kadar zengin toprak sahibi yoktu. Dedem papazdı. Türkler gelip sorarlardı : "Ter Nazaret'in evin nerde?" Gelir, aylarca bizde kalırlardı; yer-içer, sarhoş olurlardı.

Küpler içinde bal, zeytin, peynir saklardık. Her şey yok oldu. Yiyecek depolarımız erzağın ağırlığı altında eziliyorlardı. Ter Nazaret çok hayırsever bir insandı; Türklerle iyi dosttu. Hatta, ekmesi için bir Türke tarlasını bile vermişti. Bir gün o Türk gizlice evimize geldi ve Sultan'ın kendilerine : "Gidin, yağmalayın; o gâvurların servetini getirin" diye emir verdiğini haber verdi.

Gece bizim evin erkekleri, amcalarım silahlarını alıp evden çıktılar. Annem onlara erzak temin etti. Bizim yüz tane atımız vardı; onları ahırdan çıkarıp götürdüler.

Bizim erkekler çıkıp gittiler; dağlarda, Andranik'in müfrezesine katıldılar. Köyümüzün gençleri köyden uzaklaştıkları için içimiz rahat etti.

1915 yılında, bir sabah Türk askeri köyümüze, evimizin içine doldu. Papaz karısı olan büyükannem tandırın başına oturmuş ekmek pişiriyordu. Türkler çok sayıda tavuğumuzun olduğunu görünce tavukları kesip ateşte pişirmemizi emrettiler. Papaz karısı büyükannemin kollarını tavukları kızarttıkları kızgın şişlerle dağladılar; büyükannem öldü.

Türkler dedeme : "Sen papazsın; çok altının vardır; onları çıkar bize ver" dediler. Dedemi de tutup sakalını yaktılar. Dedem umutsuzluğa kapılarak şöyle dedi : "Lanet olsun! Alın, götürün! Kilisenin sahnının altında bir aziz gömülüdür; altınlar o taşın altında!"

Türkler altınları çıkarıp iki heybeye doldurdular; heybelerin ağzını da çuvaldızla diktiler; sonra da gelip dedemin kafasına vurup, onu oracıkta öldürdüler. Sonra sıra gelinlere geldi. Amcamın karısı İskuhi : "Köpekler! Altınları aldınız; şimdi ne istiyorsunuz?!" dedi. Çocuklarını alıp suya attı; kendisi de suya atlayıp boğuldu.

Zaten kadınları yakındaki nehre götürüp çırılçıplak soyarak elbiselerini alıyor, sırtlarına bir tekme vurup nehre atıyorlardı; öyle ki, nehir cesetle dolmuştu. Babamı da bir köye götürüp karanlık bir yere atmışlar, aç-susuz tutmuşlar, dövüp bir yere hapsedmişlerdi. Babam inşaatçıydı. Karanlıkta toprağın içinde bir demir parçası bulup, duvarı delmiş kaçıyordu. Bir Türk onun kaçışını görmüş, babam elindeki demiri kafasına vurup onu öldürmüştü. Babam onun elbiselerini çıkarıp kendisi giymiş, pasaportunu da alarak Stavropol'e gitmişti. Bizi de köyden sürdüler; ailece yürüdük; bizi kırk gün yürüttüler. Sonunda Erzincan Şehri'ne vardık.

Nehre atmak için halkı topladılar. Bütün Türkler gelip karşımıza dikildiler. Kadın-kız herkesi nehre attılar; dalgalar onları alıp götürdü. Biz kaçtık; bir köye ulaştık. Baktık ki, bütün Ermeniler katledilmiş. Köy bomboştu. Yarı yıkık bir eve girdik. Ağabeylerim, biz, hepimiz açtık. Büyükannem : "Hakobcuğum, çarığının altından iki altın çıkar da yoğurt alalım" dedi.

Tam oturup yoğurt yemeye başlamıştık ki, iki Türk içeri girdi; onlar ağabeylerim Hakob'u ve Misak'ı zorla, boğazlamaya götürdüler. Geriye ablalarım, annem ve ben kaldık. Bir de baktık ki, Türkün teki karşımızda çömelmiş, bize bakıyor. O gelip amcamın karısına : "O kız bana ver götüreyim; ona iyi bakarım. Sizi de suya atacaklar; bari o sağ kalsın" dedi.

Beni ona teslim ettiler. O beni evine götürdü. Meğer onun karısı ölmüşmüş; çocuğu sahipsiz kalmış; ben ona bakacaktım. Ben zengin kızıyım; o çocuğa nasıl bakabilirim? Orda üç gün kaldım; baktım ki, o işi yapamayacağım, dışarı çıktım; kapıyı açık bırakıp kaçtım. Gidip kendimi suya atarak kurtulmayı düşünüyordum. Sülalemizden bir tek ben hayatta kalmıştım; herkesi suya atmışlardı. Yolda Türklerin kendi aralarında şöyle konuştuklarını duydum : "Ermeni mezarlığında hiç Ermeni kalmadı; hepsini suya attım."

O sözleri duydum; demek herkesi suya atmışlardı. Oturup ağlamaya başladım. Birden iki Türk kadın gelip bana sordu : "Evimize gelir misin?"

Onlar da yüksek rütbeli asker karılarıydı. Kalkıp onlarla birlikte gittim. Elimden tutup iki sokak öteye götürdüler. Beni yıkadılar; elbiseler giydirdiler ve bana üç yıl baktılar. Adımı Güli koymuşlardı. Bir gün beni bir düğüne götürdüler. Orda Ermeni Kilisesi ruhanilerinin cüppesini giymiş, başında rahip külahı ve elinde de asası olan biri ortaya çıkmış Ermenilerle alay ediyordu. Sinirlendim.

Beni erkek kardeşlerinin evine bir şey getirip götürmeye gönderiyorlardı. Bir gün de su böreği pişirip erkek kardeşlerinin evine götürmem için elime verdiler. Yolda o eski Türke rastladım. O beni tanıdı ve arkamdan koşmaya başladı. Bana yaklaşıp yaklaşmaz su böreklerini kafasına çaldım ve kaçtım. Akşam bizim erkekler eve geldiler ve gidip o Türkü dövdüler.

Üç yıl sonra, Rus gelince, beni bulmasınlar diye bodrumda saklamışlardı. Zira Ruslar öksüz Ermenileri topluyorlar ve Ermeni yetimhanesine götürüyorlardı. Ruslar : "Ermenilere zarar vereni cezalandırırız" diyorlardı.

Onların bodrum penceresinde bir kafes vardı. Kapı kapalıydı. Bir kerpeten buldum; çivileri çeke çeke sırt üstü düştüm; ama kapı açıldı. Ayağa kalktım; merdiven dayayıp dama çıktım ve bir Rus, bir de Ermeni asker gördüm; onlara : "Ben Ermeniyim!" dedim.

Onlar beni duyup : "Ermeni misin? Aşağı atla seni yakalayalım" dediler.

Ben de onlara : "Atlayamam. Akşam saat beşte gelin; beni isteyin" diye cevap verdim.

Meğer komşu konuşmaları duymuş; gelip evdekilere haber vermiş. O iki kız kardeş gelip ağlayarak benden Ruslar geldiklerinde onlara : "Ben Müslümanım" dememi rica etti.

"Peki öyle derim" dedim. Ama ben ne diyeceğimi iyi biliyordum.

Akşam o Rus ve Ermeni askerler geldiler. Yanlarında da Zaruhi isimli Ermeni bir kadın vardı. Bana sordular : "Ermeni misin?"

Ben de : "Evet Ermeniyim" dedim.

Beni alıp götürdüler. Bayan Zaruhi beni kucağına oturtup : "Amcaların Bayburt'ta dükkân açtılar. Rus Bayburt'a girmiş, şehri kurtarmış" dedi.

Birden babam geldi beni buldu. Babam Stavropol'a gitmişti. Beni bir troykaya bindirdi ve babamla Bayburt'a gittik. Her yerin harabeye çevrilmiş olduğunu gördük. Evimiz bomboştu. İçinde hiçbir şey yoktu. Sadece bir yayık kalmıştı. Katliam başlamadan önce gelip bize : "Ben sizin çok ekmeğinizi yedim; sabah kalkıp Bayburt'tan kaçın" diyen o iyi kalpli Türk geldi. O iyi bir insandı. Durumumuzu gördü; götürüp sakladığı boynuzu kırık ineğimizi bize geri verdi ki, onla yaşamımızı sürdürelim. Göçten bir de amcamın kızı Yeğisabet kurtulmuştur. Bir Türk onu kaçırmış, ahırında saklamış. 1918'de Ruslar Ermenileri kurtarmaya geldiklerinde, bu Türk oğluna : "Kuyudan su çekerken onu kuyuya at" demiş. Yeğisabet ahırda uyuyormuş ve o konuşmayı işitmiş. Türkün oğlu Yeğisabet'i kuyunun yanına götürdüğünde, ona : "Suyu yukarı çek" demiş. Yeğisabet de ona : "Bunun nasıl yapılacağını bilmiyorum; önce sen çek ki göreyim" diye karşılık vermiş. Genç de denemiş. Yeğisabet onu kuyunun içine atıp kaçmış. Karanlıkta bir ağaca tırmanmış. Gün ışıırken birkaç askerin kendi bulunduğu yere doğru geldiğini görmüş. Yeğisabet Ermenice konuştuklarını duyunca : "Vay! Bu benim Andranik Dayım!" demiş.

Askerlerden biri : "Bu ormanda şeytan" var demiş.

Yeğisabet ağacın üstünden "Hayır! Benim, Yeğisabet" diye seslenmiş. O şekilde kurtulmuş.

Üç yıl sonra Tiflis'e gittik. Tiflis'te tiyatro kumpanyasına katıldım. İyi okuyor ve şarkı söylüyordum. 1938 yılında da Yerevan'a geldik.